

EKOLOGINĖ ETIKA: KILMĖ, PRINCIPAI, TAIKYMAS

Česlovas Kalenda

Vilniaus universiteto Filosofijos katedra
 Universiteto g. 9/1, LT-01513 Vilnius
 Tel. (370 5) 266 76 17; faks. (370 5) 266 76 00
 El. paštas: Ceslovas.Kalenda@fsf.vu.lt
 Vilniaus pedagoginio universiteto Etikos katedra
 Studentų g. 39, LT-08106 Vilnius
 Tel. (370 5) 275 49 30

Žmogaus moralinis santykis su gamta atsirado archajiniais laikais, bet civilizacijos raidoje jis buvo nustumtas į kultūros pakraštį, natūraliajai realybei suteikiant imoralinės erdvės statusą. XIX a. mąstytojai, plėtoję romantinio natūralizmo idėjas, reabilitavo gamtą kaip pagarbos vertą objektą. XX a. „naujoji etika“ įtraukė į moralės veikimo sferą ir visas nežmogiškas gyvasias būtybes, netgi visą gamtą. Palyginti su tradicinės moralės stereotipais, moralinės reguliacijos gamtinės aplinkos atžvilgiu poreikis lėmė kito kio masto (mezo ir makro) imperatyvų formavimąsi. Ekologinė etika tapo taikomosios etikos šaka, pašaukta tirti žmogaus elgesio principus, būtinus gyvybės rūšims, taip pat Homo sapiens, ir jų egzistavimo sąlygoms (biosferai) išsaugoti. Šių principų įgyvendinimas suponuoja žmonijos tapimą komunikuojančia solidaria bendrija. Tokia bendrija formuojasi valstybėms įsijungiant į pasaulines ir tarptautines organizacijas, pasirašant konvencijas ir priiimant gamtosauginius įsipareigojimus, kurie tampa nacionalinių institucijų bei organizacijų veiklos uždaviniu, piliečių elgesio standartais ir praktiniais veiksmais.

Reikšminiai žodžiai: moralinis santykis su gamta, moralinių santykių lygmenys, žemės etika, bioetika, prudentia (atsakomybė, apdairumas).

Tyrimo problema ir uždaviniai

Viena iš svarbiausių žmonijos problemų nuo praėjusio šimtmečio antrosios pusės tapo ekologinė, apimanti ištisą spektrą reiškinių, tokių kaip technogeninė aplinkos tarša, klimato pokyčiai, biorūšių nykimas ir kiti. Gyvenimiška būtinybė dorotis su šia problema skatino filosofinį-ekologinį-etinį diskursą ir normatyvinio kultūros klodo plėtotę. Šiomis aplinkybėmis staigus ekologinės etikos iškilimas yra reikšmingas filosofijos istorijos faktas, vertas dėmesio kaip tyrimo objektas. Kitaip tariant, ekologinės etikos filosofinis pateisinimas reikalauja atsakyti į klausimą, kodėl žmogaus būties ir buities pagrindą sudarantis santykis su gamta skirtingais istorijos tarpsniais etinės sąmonės požiūriu

turėjo nevienodą reikšmę ir kaip XX amžiuje šio santykio etinė refleksija išsirutuliojo į atskirą discipliną. Šiame straipsnyje keliami tokie uždaviniai:

1. Aptarti ekologinės problemos esmę, kilmę priežastis ir sprendimo būdus kaip sąlygą, suformavusią poreikį plėtoti ekologinę etiką.
2. Apibrėžti žmogaus moralinio santykio su gamta prigimtį ir nusakyti šio santykio raidą istorinėje kultūros formų kaitoje.
3. Išryškinti XVIII a. ir ypač XIX a. filosofijos idėjas, kurios rodo stiprėjančią alternatyvą gamtos nukariavimo teorijai ir praktikai ir gali būti laikomos ekologinės etikos priešistorė.
4. Išanalizuoti A. Schweitzerio ir A. Leopoldo etines koncepcijas, dėmesį telkiant į jų

metodologinius principus, ir pagrįsti požiūrį į šiuos moralistus kaip ekologinės etikos pradininkus.

5. Apibūdinti pagrindines ekologinės etikos kryptis ir plėtojimo perspektyvą, apibrėžti šios disciplinos vietą šiuolaikinės taikomosios etikos sistemoje ir jos taikymo praktinėje veikloje ypatybes.

Dorovinio santykio kilmė

Pradinis Homo sapiens egzistavimo etapas paprastai charakterizuojamas tiesiogine žmonių ir gamtinės aplinkos sąveika. Priešistorinės kultūros bendras pobūdis ir konkrečios ypatybės aptartos daugelyje archeologų, etnografų, kultūrologų, taip pat lietuvių autorių M. Gimbutienės, V. Vyčino ir kt. veikalų. Mus domina etinis-vertinamasis ankstyvosios kultūros turinys, kuris mūsų dienomis sulaukia dėmesio ne tik pažintiniu-istoriniu, bet ir praktiniu požiūriu. Proekologiniai tos kultūros vaizdiniai ir papročiai neretai minimi svarstant šiuolaikinės ekologines problemas ir tuo tarsi pateikiami kaip moralinis pavyzdys dabartinio žmogaus elgesiui. Tačiau tokiu tiesmuku būdu neįmanoma išspręsti šiuolaikinių ekologinių problemų. Pastarosios pagal savo mastą ir turinį yra visai kitokio pobūdžio nei senovėje, todėl jų sprendimas reikalauja kitokių priemonių, išstobulintos, racionalios kultūros. Kita vertus, ekskursas į šią senovinę erą svarbus formuluojant klausimą apie moralės apskritai ir moralinio santykio su gamta pradžia.

Kiekvienas gyvas organizmas egzistuoja dėl ryšių su aplinka. Žmogaus atveju šie ryšiai yra dvejopi: jis, būdamas įpintas į gamtos pasaulį, tuo pat metu nesutampa su juo ir pakyla į *metagamtinį* lygmenį, o gamta virsta *objektu* ir patenka žmogaus dispozicijon. Šiuo atveju gamtos

daiktai *sudvejinami*, t. y. jie egzistuoja kaip realūs išorėje ir kartu kaip idealūs žmogaus sąmonėje. Daiktų būties sudvejinimas sukuria grėsmę jų egzistavimui. Kaip sako A. Šliogeris, „Daiktas, natūraliai žydintis pasaulio iščiose, jėga išraunamas iš jo natūralaus esmo, keičiama jo forma ir vieta, ir Daiktas virsta iškrypėliu“ (Šliogeris 1997: 80–81). Štai čia iškyla realios ir konkrečios žmogaus atsakomybės klausimas. Juk gamtos daiktai patys savaime nesuteikė žmogui teisės juos sudvejinti ir pasisavinti – šiuos veiksmus žmogus daro savo valia, ir už šį agresyvumą, už įsiskverbimą į gamtinę daiktų būtį ir joje sukeltus padarinius žmogus privalo *atsakyti*.

Lietuvių filosofas Vincas Vyčinas, parašęs nemažą darbų apie seniausiąją kultūrą, įsigilinęs į mitines realybės sampratas, pagrindė mintį, kad archajinis žmogus „gamtoje jautėsi kuklus, pilnatvės stokojantis ir todėl skirtingas nuo visų kitų būtybių, žėrinčių savo nuostabia pilnatve“ (Vyčinas 1999: 68). Iš to galima daryti išvadą, kad anų laikų žmogų stipriau veikė ne jo gėntainiai, o gamtinė aplinka, kuri žavėjo ne tik spalvomis, garsais, kvapais ir visokiomis gėrybėmis, bet ir nuolat grėsė dideliais pavojais. Todėl logiška manyti, kad senovinio žmogaus dėmesys buvo nukreiptas pirmiausia ir daugiausia į *gamtą*. José Ortega y Gassetas pirmą kartą epochos žmogaus sąmonės veiklą pavadino „natūralia“ ir palygino šią sąmonės būseną su situacija gyvūno, kuris „visada orientuotas į savo aplinką“, „yra nepaliaujamoje ekstazėje, būdamas ne savy dėl nuolatinio išorinio pavojaus“; gamta žiauri ir netoleruoja nedėmesingumo, todėl „žmogus gyvena budriai stebėdamas savo teritoriją, koncentruodamas žvilgsnį į aplinką, į gamtą, t. y. nukreipęs dėmesį į išorinį pasaulį“ (Ortega-i-Gasset 1991: 138–139).

Gamtinė aplinka objektyviai vaidino lemiamą reikšmę pradinio žmonių gyvenimo periodu,

todėl ji dominavo ir senovinio žmogaus emoci-
nėje vertinamojoje sferoje: pirmykščiam žmogui
Kitas, kaip būtinas dorovinio santykio narys, pir-
miausia buvo *Gamta*, o ne žmogus. Vadinasi, ga-
lima teigti, kad senovinio žmogaus vidinio pa-
saulio, t. y. emocinės vertinamosios sferos, struk-
tūroje vyravo gamta. Tai turint galvoje, galima su-
tikti su išvada, kurią daro slovėnų filosofas Boru-
tas Ošlajus ir kuri yra svarbi tiriant moralės gene-
zę: „archajiniam žmogui Kitas pirmiausia yra
gamta, o ne žmogus“ (Ošlaj 1998: 361).

Bet tai, kas buvo akivaizdu senoviniam žmo-
gui, tapo problemiška civilizuotos visuomenės
nariui. Augant žmogaus kūrybinei galiai ir jos
poveikiui aplinkai, keitėsi ir paties žmogaus sa-
vivoka. Pradinė dorovinė elgesio prasmė, pasi-
reiškusi stichiška atsakomybe ir pagarba gam-
tai, neišlaikė civilizacijos spaudimo ir buvo nu-
stumta į kultūros pakraštį. Gyvenime išsigalėjo
antropocentrinės ir *sociocentrinės* nuostatos, ku-
rios suardė dorovinio pasaulio vientisumą ir pil-
natvę.

Šiuolaikinės ekologinės etikos priešistorė

Monoteizmui išstūmus politeizmą, gamta tapo
desakralizuota ir supriešinta su dvasia. Radika-
lūs pokyčiai visuomenės gyvenime sukūrė psi-
chologines prielaidas įveikti gamtos jėgų baimę
ir imtis racionalaus, mokslinio fizinių daiktų
bei reiškinių tyrimo. Kaip tik po viduramžių
prasidėjo intensyvi mokslo plėtra. Metodologi-
niu tyrimo pagrindu tapo *atomizmo* principas,
suformuluotas dar antikos epochoje. Vadovau-
damasis šiuo principu ir remdamasis inžineri-
ne eksperimentine prieiga, naujųjų laikų moks-
las traktavo gamtą kaip daugį, susidedantį iš dis-
krečių elementų, kurių ryšiai sąlygoti mechani-
nių dėsnų. Supaprastintas gamtos vaizdas buvo

perkeltas ir į filosofiją, o tai morališkai sankcio-
navo žmogaus pretenzijas valdyti gamtą, ją per-
tvarkyti ir šitaip siekti neribotos pažangos. Iš
tiesų mokslinės mechanistinės pažiūros buvo
patogi teorinė platforma tiek žmogui tiriant
gamtą, tiek mokslo laimėjimus panaudojant gam-
tybos technologijai ir apskritai žmogaus bui-
čiai gerinti. Kultūroje išsigalėjo technokratinė
nuostata: gamta – tai *imoralinė erdvė*, kurioje
negalioja moralės principai ir normos.

Kita vertus, technogeninė civilizacija, nuto-
linusi žmogų nuo gamtos ir lėmusi jo susveti-
mėjimą natūralios realybės atžvilgiu, nebuvo ver-
tinama vienareikšmiškai. Kaip alternatyva do-
minuojančiai, natūralią aplinką naikinančiai in-
dustrijai ir urbanizuotai visuomenei buvo iškel-
tos romantinio natūralizmo idėjos. Jas plėtojo
J. J. Rousseau, F. Schellingas, G. Hegelis, Ame-
rikos transcendentalistai R. W. Emersonas ir
H. D. Thoreau, rusų mąstytojai L. Tolstojus,
V. Solovjovas, N. Fiodorovas ir kiti. Jie užčiuo-
pė tuos prieštaravimus bei disonansus, kurie
brendo žmogaus ir gamtos santykiuose. Pirmia,
jie pabrėžė būtinybę plėsti dorovės turinį bei
ribas. Antra, kritikavo mechanistinę gamtos aiš-
kinimą ir grąžino jai dvasinę matmenį bei doro-
vinę prasmę. Trečia, neigė žmogaus ir gamtos
priešpriešą ir akcentavo jų vidinę vienovę. Vadi-
nasi, šie mąstytojai klojo pamatus rasti šiuolai-
kinei gamtosauginei sąmonei ir atgaivino žmo-
gaus dialogą su Gamta kaip Kitu.

Tačiau XIX amžiuje mintys apie dorovinį
žmogaus santykį su aplinka dar neturėjo aiškiai
apibrėžtų kontūrų ir pasireiškė daugiausia la-
tentine forma. Be to, romantiškai nusiteikę mąs-
tytojai savo žvilgsnius kreipė ne tiek į gamtinės
aplinkos būklę, kiek į žmogaus moralinio smul-
kėjimo ir dvasinio skurdėjimo faktą. Siekdami
tam užkirsti kelią, jie apeliavo į gamtą, laikyda-
mi pastarąją dorovinio asmenybės atgimimo šal-

tiniu. Savo ruožtu gamtą jie suprato idealizuotai, iš pozicijų miesto gyventojų, kuris pavargę nuo pramonės taršos, triukšmo, skubėjimo, žmonių santalkų. Ryšį su gamta vaizdavosi mistine forma – kaip žmogaus susiliejimą su natūraliąja realybe. Bet tokiu atveju ignoruojama žmogaus, kaip sąmoningos būtybės, specifika ir jo santykio su gamta sudėtingas pobūdis. Vadinasi, šių mąstytojų pažiūros aptariamam klausimui yra pernelyg spekuliatyvios. Kita vertus, jie neatsitiktinai griebėsi žmogaus ir gamtos sąveikos senovinės formos. Šios formos gelmėse iš pradžių rutuliojosi dorovinis santykis. Taigi atsigręžimas į ją XIX amžiuje liudijo, kad pribrendo poreikis atkurti dorovę visų jos santykių, taip pat santykio su gamta, spektru. Iš to galima daryti išvadą, kad minėti XIX a. mąstytojai kūrė „grįžimo“ etiką; kartu jie reabilitavo gamtą kaip pagarbos vertą realybę. Todėl jų etines pažiūras galima laikyti šiuolaikinės ekologinės etikos priešistorę.

„Naujosios“ etikos iškilimas

XX amžiuje nepaprastai išaugo techninė žmonių galia, žmonės išsiskverbė į gyvosios ir negyvosios medžiagos struktūrą taip giliai ir savo veikla ėmė daryti planetai tokį poveikį, kad iškilo grėsmė pačiai Žemės gyvybei, ypač jos rūšinei įvairovei ir vientisumui. Susidariusi krizinė situacija išryškino tą žmonių giminės gyvenimo ypatybę, kad pažangi kultūros raida tradicinio humanizmo pagrindu išsisėmė ir žmonijai iškiilo uždavinys pakilti į *naują* savo evoliucijos pakopą. Neatsitiktinai šiuo raidos etapu klausimas, kuris visais laikais dorovėje buvo pagrindinis, atsiskleidė kitokia forma ir kitokiu mastu. Tai *gyvybės apsaugos* klausimas. Ankstesniais laikais dorovė paprastai gynė *artimo*, t. y. žmogaus, gyvybę. Šią tradicinę dorovę, reguliuojančią tiesioginius žmonių santykius ir sąveiką, galima

vadinti *mikromorale* (Apel 1988: 42). Šiandien tradicinės dorovės nepakanka norint išspręsti pribrendusias problemas. Gamtos evoliucija ir žmonijos istorija liudija, kad biologinės rūšys ir socialinės sistemos išnyksta, jeigu jos nesugeba prisitaikyti prie kintančių sąlygų. Toks likimas gali ištikti ir žmonių giminę, kuri pati savo veikla sukėlė spartų biorūšių nykimą – vieną grėsmingiausių biosferos destrukcijos požymių. Tai iš esmės keičia ontologinį žmonijos statusą ir turi svarbią etinę reikšmę.

Jau pirmoje XX a. pusėje pasirodė darbu, naujai įprasminančių žmogaus pašaukimą Žemėje ir jo elgesio moralinę vertę. Tai Alberto Schweitzerio *didžios pagarbos gyvybei etika* (Schweitzer 1923) ir Aldo Leopoldo *žemės etika* (Leopold 1949). Vėliau, XX a. antroje pusėje, kalbamoje etikos srityje besidarbuojanti filosofų plejada buvo pavadinta „naujaisiais etikais“ (Brenner 1998: 41). Šį patogų terminą aš vartuju kaip darbinę sąvoką, ją taikydamas ir ką tik minėtiems autoriams – Schweizeriui ir Leopoldui. Palyginti su klasikine filosofija, išskirtinis jų mąstymo bruožas tas, kad jie esmingai išplečia dorovės veikimo lauką. Vakarų visuomenė, kaip jau minėta, vadovavosi pabrėžtinai antropocentrine nuostata, o „naujieji etikai“ dorovės statusą taiko ir visoms kitoms gyvoms būtybėms ir gamtinėms bendrijoms.

Dorovės principų motyvavimo bei teorinio pagrindimo plotmėje klasikinė Vakarų filosofija rėmėsi metafizine tradicija, pagal kurią egzistuoja tik būtybės, kaip duotybės, įgyjančios realią prasmę žmogaus, disponuojančio technika, perspektyvoje. Tokioje realybės sampratoje M. Heideggeris įžvelgė būties užmarštį (Heidegger 1954: 5–6); kartu jis pagrindė kitokią – trijų plokštumų – realybės sampratą. Lietuvių filosofas V. Vyčinas, filosofiją studijavęs Vokietijoje pas žymiausią Heideggerio mokinį

prof. E. Finka, heidegerišką būties traktuotę laiko labai artimą ikifilosofinei gamtos kaip nepibrėžtųjų sampratai. Būtent pastaroji, anot Vyčino, esanti visų būtybių, taip pat žmogaus, atsiskleidimą saistanti transcendentali, užbūtybiška visuma. Pagarbi laikysena šios visumos atžvilgiu harmonizuoja žmogaus ir natūralios aplinkos sąveiką, paversdama žmogaus gyvenimą, anot Heideggerio, poetišku, t. y. kūrybingu, arba, kitais žodžiais, negriaunančiu, nenaikinančiu gamtos (Vyčinas 2002: 29).

Šias metodologines gaires kaip tik atitinka pirmieji bandymai formuluoti ekologinės etikos koncepciją. Tai darydami Schweitzeris ir Leopoldas rėmėsi skirtingomis etikos tradicijomis, bet juos vienija ryžtingos pastangos išėiti už Vakarų filosofijos metafizinės tradicijos ribų ir kitaip pagrįsti dorovės principus.

Schweitzeris, nubrėždamas griežtą ribą tarp Vakarų tradicinės ir „naujosios“ etikos, pastarąją projektuodamas kaip universalią, beribę, apimančią visas gyvąsias būtybes etiką, įkvėpimo ieškojo Senovės Rytų kultūroje, kurios branduolį sudaro žmogaus ir gamtos vienovės idėja. Kartu jis, kurdamas „naująją“, *biocentrinę* etiką, susidūrė su teoriniais sunkumais, kurie gali būti apibūdinti kaip santykio tarp deskripcijos ir preskripcijos, pažinimo ir vertinimo, tiesos ir vertybių problema. Schweitzeris tikėjo savo moralinės intuicijos galia ir manė, kad jam, pasiaukojamai stojančiam ginti gyvybę, pavyks prasiveržti į aukštesnę ralybę ir šitaip nutiesti tiltą tarp gamtos filosofijos ir moralės pagrindimo, racionalios dedukcijos ir normuojamojo visuotinio, racionalumo ir mistinio išgyvenimo. Taigi sudėtingą teorinę problemą moralistas sprendė veikimu, praktika, elgesiu, tuo sumenkindamas racionalaus teorinio pagrindimo reikšmę.

Kitas novatorius amerikiečių gamtininkas Leopoldas „naująją“ etiką kūrė remdamasis to-

mis galimybėmis, kurios būdingos moderniajai Vakarų civilizacijai, ypač išplėtojusiai mokslą ir teikusiai jam pagrindinę vietą kultūroje. Palikdamas nuošalyje religinę ir metafizinę tradiciją, Leopoldas dorovės turinį, išreiškiantį naują moralinio mąstymo ir veikimo tarpsnį, grindė ekologijos, kaip gamtos mokslo šakos, dėsniais, o dorovės pažangos galimybę, t. y. moralinio vertinimo funkcijų išplėtimo į santykio su gamta sferą, – evoliucinės etikos principais. Ekologinė ir evoliucinė prieiga prie kiekvieno gamtinio objekto skatina traktuoti tą objektą ne izoliuotą, o visumos, sistemos, vientisumo, genezės kontekste ir šitokiu būdu atskleisti jo objektyvią esmę bei reikšmę. Ši prieiga savo ruožtu leidžia Leopoldui projektuoti gamtos atžvilgiu dorovinį santykį, kuris esmingai skiriasi nuo gyvenime vyraujančios technokratinės gamtos nukariavimo praktikos. Leopoldas sukuria holistinę, *ekocentrinę* etiką, suponuojančią tiek žmogaus, tiek kiekvieno kito gamtinio objekto – dirvos, vandens, augalo ar gyvūno – vienodą, lygią vertę. Tokia metodologinė pozicija labai supaprastina žmogaus ir gamtinės aplinkos santykio problemą. Juk žmogaus veikla, kultūra, kaip funkcionali sistema, nėra įmanoma be veiksmų pasirinkimo, prioritetų išskyrimo, vertybių hierarchijos. *Žemės etikos* keliami tikslai gerbti gamtą, tausoti ją, rūpintis ja yra kultūros vertybės, kurios – kaip privalomybė – nekildintinos vien iš pačios gamtos, kaip sistemos, arba jos struktūrų ir procesų aprašymo. Gamta, žinoma, lemia žmogaus, kaip ir kiekvienos kitos rūšies, išlikimą, bet išlikimas yra per siauras vertybinis pagrindas etikai (Birnbacher 1983). Leopoldo apeliacija į evoliucinę etiką problemos neišsprendžia. Evoliucinė etika gali veikiau būti praveriant moralės kilmę, moralinio elgesio genezę, o ne konkrečius normatyvinės etikos klausimus. Nepaisant minėto trūkumo, dėl ku-

rio buvo daug diskutuota vėlesnės ekologinės etikos raidos laikotarpiu, neabejotina tai, kad Leopoldas iš esmės suformulavo ekologinės etikos, kaip dalyko, sampratą. Jo *žemės etika* skiriasi nuo Schweitzerio didžios pagarbos gyvybei etikos moralinio reguliavimo objekto požiūriu. Pastaroji turi reikalą tik su individualiomis gyvosiomis būtybėmis ir nieko nekalba apie kolektyvinius gamtos objektus: populiacijas, rūšis, biocenozes, ekosistemas ir kitas natūraliosios aplinkos vientisības, kurios yra pagrindinis Leopoldo etikos objektas. Tas skirtumas yra svarbus turint galvoje skirtingas moralės problemas, kylančias dėl šių objektų, ir skirtingus šių problemų sprendimo būdus. Tačiau šis klausimas iškilo ir tapo aktualus vėliau, kai susiformavo kita taikomosios etikos šaka – *bioetika*.

Ekologinė etika ir bioetika

Iš pradžių bioetika jos pavadinimo kūrėjo amerikiečių onkologo Rensselaerio van Potterio versijoje irgi reiškė ne ką kita kaip ekologinę etiką. Mokslininkas bioetiką apibrėžė kaip moralės sistemą, pašauktą pakeisti tradicinę etiką, kuri tyrė santykį *asmenybė–asmenybė*, o naujoji disciplina tirsianti santykį *žmogus–biologinė sistema* ir ieškosianti būdų pagrįsti ilgalaikę žmonijos ir jos kultūrų išlikimo perspektyvą sudėtingomis dabarties sąlygomis (Potter 1971). Potterio mintys susišaukė su kito amerikiečių mokslininko Lesterio R. Brown'o tuo pat metu pasirodžiusiu veikalu *Pasaulis be ribų*, kuriame autorius iškėlė klausimą apie globalinę etiką ir pabrėžė būtinybę atsižvelgti moralėje ne tik į dabarties poreikius, bet ir į būsimųjų kartų interesus. Šis uždavinys, pasak Brown'o, būsiąs išspręstas, jeigu tarp žmonijos ir gamtos susiklostys harmoningi santykiai (Brown 1972). Remdamasis Brown'o idėjomis, Potteris pažymėjo, kad žmo-

nijai iškilo alternatyva: „trečiasis tūkstantmetis bus globalinės bioetikos epocha arba anarchijos epocha. Žmogui reikia rinktis“ (Колев 2002: 134).

Nors bioetika iš pradžių buvo suprasta plačiai, bet vėliau, plėtojantis tyrimams, jos sritis siaurėjo, ir ji galų gale faktiškai tapo disciplina, tiriančia biomedicinos, praktinės medicinos, sveikatos priežiūros, biotechnologijų, genų inžinerijos, šeimos planavimo metodų, eutanazijos, eksperimentų su žmonėmis, klonavimo bei kitų panašių profesinės veiklos sričių specifines etines-teisines problemas. Šios problemos paprastai kyla *tiesioginiame* žmogaus santykyje su kitu žmogumi ir kyla situacijose, kai gali būti pažeisti žmogaus interesai, teisės ir vertybės (pacientų gebėjimas priimti sprendimus, tiesos sakymas, informuotumas, konfidencialumas ir kt.). Tokia bioetikos sąvokos vartoseną jau tapo beveik tradicija.

Kitokios moralinės problemos kyla ir reikalingi kitokie sprendimo būdai tais atvejais, kai turime reikalą ne tiesiogiai su individualiomis gyvomis būtybėmis, žmogiškoms ar kitokioms, o su gyvosios gamtos rūšimis, populiacijomis, ekosistemomis ar kitais gamtos kompleksais. Šių problemų sprendimas jau yra ekologinės etikos prerogatyva.

Ekologinės moralės aspektas kyla iš supratimo, kad saugoti gyvybę reiškia saugoti ne vien tiesioginį gyvą organizmą, bet ir tas *sąlygas*, kurios būtinos jam egzistuoti. Gyvybė nesibaigia vien kūniškais pavienio organizmo parametrais. Gyva būtybė egzistuoja nuolat pasipildydama energijos, kurios šaltiniai yra aplinkoje, taigi tarp gyvo organizmo ir aplinkos nuolat vyksta medžiagų apykaita. Tai sudaro ekologinio santykio esmę. Problema šiuo atžvilgiu kyla dėl to, kad žmonių giminė savo istorijoje didėjančiu mastu ir spartėjančiais tempais keičia gamtinę aplin-

ką. Struktūriniai ir kokybiniai aplinkos pokyčiai neigiamai veikia daugelio rūšių, taip pat žmogaus, gyvavimo sąlygas, sukeldami įvairias ligas, populiacijų gausos smukimą ir, liūdniausia, pačių rūšių nykimą. Todėl gamtos apsauga išskyla kaip gyvybiškai svarbi žmonijos problema, kuri dabartinėmis antropogeninio spaudimo biosferai sąlygomis įgauna globalinę reikšmę. Šiame kontekste ekologinės etikos objektu tampa žmogaus santykio su gamta, kaip visuma, moraliniai aspektai. Vadinasi, ekologinė etika aiškina ir kartu padeda formuoti santykius, kurie neapsiriboja tiesiogine subjektų sąveika lokaliniame lygmenyje ir išeina į globalinį lygmenį, į sąveiką žmonių bei kartų, besiskiriančių tarpusavyje laiko ir erdvės mastais. Šių dorovinių santykių pobūdžiui nusakyti gali būti vartojama *makromoralės sąvoka* (Apel 1988: 12).

Tarkime, JAV ar Europos gyventojas, kasdien važinėjantis į darbą ar parduotuvę nuosavu automobiliu, teršia aplinką vidaus degimo variklio išmetamosiomis dujomis, kurių koncentracija atmosferoje daro poveikį klimatui, sukelia įvairiose planetos vietose procesus (potvynius, sausras, uraganus) ir aplinkos pokyčius (pvz., kalnų nuošliaužas), dėl kurių žūva žmonės, sunaikinamos gyvenvietės, prarandamos materialinės vertybės, sužalojami arba visai sunaikinami kultūros paminklai. Moralės plotmėje suvokti savo veiksmų ryšį su šiais globaliais procesais ir savo atsakomybę už juos individas gali tik mąstydamas plačiai, turėdamas brandžią ekologinę sąmonę ir išlavintą vaizduotę. Tai jau ne tradicinė, o planetinio masto atsakomybė, kai Kitas ar Kiti, kurių atžvilgiu elgiamasi, yra nutolę erdvės ir laiko požiūriu ir kai elgesio subjektas tiesiogiai nesuvokia savo elgesio padarinių. Kartu tai reiškia, kad ekologinių santykių moralinė refleksija bei reguliacija remiasi daugiausia racionaliais motyvais. Šiuo atžvilgiu

Schweitzerio etika iki tokio lygmens nepakyla. Jo etika pernelyg emocionali, o išpažįstama moralė apsiriboja tiesioginiu santykiu su kiekviena gyva būtybe. Toks santykis visada lydimas emocinės kontrolės, nes ji paprastai būdinga *mikrolygmens* moralinei reguliacijai. Didžios pagarbos gyvybei etikos kūrėjas moralinę patirtį, sukauptą žmonių savitarpio santykiuose ir mistiškai įprasminą, automatiškai perkelia į žmogaus santykių su gamtinėmis būtybėmis sritį. Jo *egalitarinis biocentrizmas* sukuria dilemą praktikoje, kai reikia veikti ir rinktis poelgius, kartu siekiant nepakenkti jokiam gyvam padarui. Tačiau to kenkimo visiškai išvengti neįmanoma. Šią dilemą Schweitzeris palieka spręsti kiekvieno individo sąžinei. Tai kreipia etiką į subjektyvizmo stichiją.

Leopoldo *žemės etikoje* svarstymo objektas yra ne vienos ar kitos gyvos būtybės savijautos ar kitokio gyvosios gamtos egzemplioriaus likimo klausimas, o skirtingų gamtos komponentų, tarp jų žmogaus, savitarpio ryšių problema, ypač gyvūnijos ir augalijos populiacijų ir biorūšių būklės problema, kilusi dėl netoliaregiškos žmogaus veiklos. Mokslininkas siejosi dėl floros ir faunos „laidotuvių“ (Leopoldas 1987: 92), t. y. dėl gamtos rūšinės įvairovės skurdėjimo, prastėjimo, nykimo. Kaip tik ši problema sudaro svarbiausią ekologinės etikos rūpestį. Išsaugoti biorūšis šiandien yra nepaprastos moralinės reikšmės uždavinys. Sunaikinti gyvūną ar augalą, jeigu nėra būtino reikalo, be jokios abejonės, bloga, amoralu. Tačiau nepalyginti didesnis blogis yra sunaikinimas rūšies, kuri palankiomis sąlygomis gali gyvuoti neribotai ilgai. Šia prasme rūšį latvių mokslininkas Artūras Maurinis palygino su tikinčiųjų dievais. „Sunaikinti tai, kas yra praktiškai nemirtinga, – kas gali būti amoraliau?“ – retoriškai klausia jis (Maurinis 1986: 160).

Leopoldas aiškiai suvokė ekologinės problemos moralinę prasmę ir šiai problemai spręsti skirtos etikos vaidmenį. Kita vertus, jis, kaip mokslininkas ekologas, žmogų redukavo į gamtą, tuo paneigdamas jo specifiką ir panaikindamas galimybę teoriškai pagrįsti moralės normas, būtinas jo santykiui su gamta reguliuoti. Tai metodologinis trūkumas. Nepaisant to, *žemės etikos* projektas buvo perspektyvus kaip vienas iš pirmųjų žingsnių atsiliepiant į civilizacijos raidoje pribrendusį poreikį plėsti žmogaus moralinio aktyvumo sferą. Šiandien galima konstatuoti, kad kaip tik ekologinė etika pradėjo naują etikos plėtotės tarpsnį, pasireiškiantį tuo, kad etinių teorijų dalykinę klasifikaciją, arba moralės teorijų tipus, papildė *taikomoji etika*.

Taikomoji etika yra speciali normatyvinė etika, padedanti šiuolaikiniam žmogui morališkai susiorientuoti neįprastomis gyvenimo situacijomis ir rasti atsakymus į klausimus, į kuriuos neatsako tradicinė moralė (Thurnherr 2000: 10–14). Kaip tik tokia neįprasta situacija, XX amžiuje susidariusi žmogaus santykio su gamta srityje, lėmė ekologinės etikos iškilimą. Ši etika yra disciplina, kurios plėtotė skatinama nerimastingų žmogaus išgyvenimų dėl antropogeninio veiksnio destruktivios įtakos gamtinei aplinkai. Tai *ekologinės kompetencijos normatyvinė etika*, apibrėžianti vertybines orientacijas gamtinės aplinkos atžvilgiu ir susiejanti gamtos įvaldymo procesą su moraline žmogaus elgesio reguliacija. Šios etikos ypatybė ta, kad ji, palyginti su kitomis taikomosios etikos šakomis, nėra griežtai apribota kokia nors viena konkrečia žmogaus veiklos sritimi, bet apima daugelį veiklos sričių (pramonę ir žemės ūkį, energetiką, komunalinę ir buitinę sferą, netgi kosmoso užkariavimą), kuriose tiek individualūs, tiek kolektyviniai subjektai tiesiogiai ar netiesiogiai veikia natūralią aplinką, sukeldami jos destruktivi-

ją, todėl iškyla jų atsakomybės klausimas, kartu pareiga saugoti ir puoselėti aplinką. Vadinasi, ekologinė etika ne tik pasižymi savarankišku statusu etinių tyrimų sistemoje, bet ir yra labai glaudžiai susijusi su kitomis taikomosios etikos šakomis: ne tik su *bioetika*, bet ir su *gyvūnų etika*, su *ūkio (natūralių išteklių naudojimo) etika*, *mokslų etika*, *technikos, ypač branduolinės, etika*, taip pat su *kosmine etika*. Šios disciplinos iš dalies viena kitą dengia, bet vis dėlto kiekviena turi specifinių bruožų.

Plėtotės kryptis

Ekologinės problemos aktualumas sudarė palankią dirvą ekologiškai suklestėti paskutiniaisiais XX a. dešimtmečiais. Ši netradicinė etinės minties kryptis patraukė dėmesį daugelio filosofų, kurie kalbamą problemą aiškina ir sprendžia remdamiesi įvairiomis filosofijos bei etikos koncepcijomis (pvz., Kanto, Hegelio). Ekologinio-etinio santykio objekto – gamtos – sudėtingas materialus turinys, susidedantis iš daugelio tarpusavyje susijusių komponentų, gyvų ir negyvų, lėmė skirtingą jų moralės supratimą ir skirtingą žmogaus santykį jų atžvilgiu. Pagal tai susiklostė ištisas ekoetinių koncepcijų spektras: *antropocentrizmas*, *patocentrizmas*, *biocentrizmas*, *ekocentrizmas* ir *holizmas*.

Šios konceptualios sistemos skiriasi viena nuo kitos pagal moralinio respektavimo objektą, t. y. pagal tai, kam priskiriama moralinė vertė: žmogui, visai gyvybei ar visai gamtai. Svarstant šią problemą svarbu išvengti žmogaus ir gamtos alternatyvos kaip metodologinio principo, kuris glūdėjo praeities etikoje radikalaus antropocentrizmo pavidalu, o formuojantis ekologiškai etikai ėmė reikštis kitu kraštutiniu – ekocentrizmui būdinga *gamtos savaiminės vertės* koncepcija. Pastaroji radosi kaip argumentas, padedantis ginti gamtą nuo radikalaus antropo-

centrizmo, pateisinančio beatodairišką gamtos niokojimą, panašiai kaip kadaise šūkis *menas menui* kilo iš paskatų apsaugoti šią specifinę kūrybinės veiklos sritį nuo politikos diktato. Vertės sąvoka suponuoja vertintoją, t. y. apibrėžtą situaciją, kurioje koks nors gamtos daiktas yra kam nors reikšmingas. Vadinasi, tai yra santykio problema, kylanti iš žmogaus situacijos pasaulyje.

Žmogus, kaip gyva būtybė, neišvengiamai susijęs su gamta; jis, kaip protinga būtybė, laikosi tam tikro atstumo gamtos atžvilgiu, suvokdamas ją kaip objektą. Vienas filosofinės antropologijos kūrėjų Helmutas Plessneris, kalbėdamas apie žmogaus specifiką, pabrėžia jo pozicijos aplinkos atžvilgiu ekscentriškumą. Gyvulys neišeina iš savęs bei aplinkos, todėl jo pozicija centriška, o žmogus geba išeiti iš savęs ir pažvelgti į save bei aplinką iš šalies (Plessner 1965: 288–308). Taip žmogus paverčia savo būtį, taip pat gamtą, refleksijos objektu. Vadinasi, žmogus yra gamta ir kartu mąsto apie ją (Ošlaj 2002: 347). Ši fundamentali antropologinė aplinkybė negali būti ignoruojama svarstant moralinio santykio su gamta klausimą. Tiek visiškas žmogaus ryšio su gamta nutraukimas, tiek jo sutapatinimas su ja reikėtų žmogaus sunaikinimą. Visada išlieka santykis tarp žmogaus ir gamtos, t. y. tam tikra įtampa tarp jų, kuri nepanaikinama, kol žmogus egzistuoja. Kartu ji žmogaus pastangomis gali būti reguliuojama, žmogui, kaip sąmoningai būtybei, disponuojančiai laisve, priisiimant atsakomybę už savo veiksmus. *Ekologinė etika yra sąmoningos atsakomybės*, arba *rūpinimosi gamta*, etika. Moralinis santykis gamtinės realybės atžvilgiu gali rasti nenatūraliame, metagamtiniame, t. y. mentaliniame, lygmenyje, kuriame žmogus mąsto apie gamtą. Šis santykis negali būti pagrįstas nei mąstant apie žmogų savaime, nei mąstant apie gamtą savaime. Todėl nei antropocentrizmas, nei ekocentrizmas ar biocentrizmas, atskirai paimti, ne-

gali būti perspektyvi metodologinė atrama ekologinei etikai. Juk veikimo plotmėje tai, kas daroma siekiant palikti tinkamas gamtines gyvenimo sąlygas ateities kartoms ir tuo užtikrinti žmoniškai ilgalaikę pažangos perspektyvą, praktiškai sutampa su tuo, kas lemia gamtos, t. y. dabartinės biosferos, išsaugojimą. Vadinasi, ekologinė etika turi ieškoti konkrečių būdų antropocentrizmo ir ekocentrizmo alternatyvai įveikti.

Taikymo ypatybės

Ekologinės problemos brendo civilizacijos raidoje ilgai, ir žmogus jau susidūrė su jų pražūtingais padariniais: neigiamu poveikiu sveikatai ir genetiniam žmonijos fondui, naujų ligų atsiradimu, gamtinių anomalijų gausėjimu, saugios aplinkos praradimu, dykumų plėtimusi, biorūšių nykimu ir kt. Kita vertus, sukurtas platus arsenalas priemonių, kurių žmonija ėmėsi kovodama su šiomis blogybėmis: gamtosauginė valstybių politika, ekologinė teisė, visuomeninių organizacijų veikla, ypač žaliųjų judėjimas, tarptautinės konvencijos aplinkosaugos klausimais, Raudonosios knygos leidimas, aibė mokslo disciplinų, tiriančių aplinkos pokyčius, ekologinis ugdymas, švietimas ir kt. Tačiau ekologinė situacija negerėja. Viena pagrindinių tokios padėties priežasčių yra pačios visuomenės neadekvatus mąstymas ir pasenę moraliniai įpročiai. Netgi pozityvioji mūsų visuomenės dalis, tarp jų specialistai, vadovai, laikosi nuomonės, kad pakanka žmogui būti doram bendrąja prasme, ir jis prisidės prie ekologinių problemų sprendimo. Suprantama, žmogui visada ir visur dera elgtis garbingai, sąžiningai. Klasikinė filosofinė etika, pavyzdžiui, Kanto, ypač akcentavo deontologinį, teologinį elgesio aspektą, geros valios, sąžinės, motyvų reikšmę. Šiandien šito nepakanka.

Ekologinė etika – taikomoji disciplina. Jos paskirtis – ne tik tirti ir aiškinti žmogaus mora-

linio santykio su gamta prigimtį, specifiką, ypatybes, bet ir ieškoti būdų ir formų, kaip adaptuoti etines žinias praktikoje. Visuomenės nariai savo veiksmis sukelia netikėtų ekologinių padarinių ir sudėtingų problemų. Joms numatyti ir spręsti vien gerų norų maža – reikia turėti mokslinių žinių, suprasti savo veiklos poveikį įvairiems gamtos komponentams, žinoti veiksmus ir procedūras, kuriomis įmanoma sumažinti ar išvengti neigiamų padarinių. „Sudėtingėjant žmogaus veiklos sąlygoms jau *nebegalima pasikliauti vien subjekto sąžine, įsitikinimais, jausmais, nuomonėmis* – reikalingos objektyvuotos, iš anksto apsvaistytos, racionalios, pragmatiškos taisyklės, pritaikytos apibrėžtomis profesijoms bei organizacijoms, identifikuotos konkrečiam vaidmens vykdytojui, – rašo dalykinės etikos atstovė Nijolė Vasiljevienė. – Be to, būtina organizaciškai *įsipareigoti* toms taisyklėms, normoms – standartams. Reikalinga būtent tokia – *organizacinė, profesinė atsakomybė, o ne vien individo dorovinis jautrumas*, dabar tokia atsakomybė tapo net gyvybiškai svarbi, globaliai aktuali“ (Vasiljevienė 2004: 36).

Mokslininkės, verslo etikos specialistės nubrėžta strategija svarbi ir ekologiškai etikai. Ekologinių problemų neįmanoma išspręsti vien apeliuojant į individo sąžinę – būtina nusakyti realius tų problemų sprendimo būdus ir instrumentus, nes priešingu atveju moralė akistatoje su realybe išsigimsta į bejėgį moralizavimą ir nuo tikrovės atitrūkusias abstrakčias deklaracijas. Ekologiškai etikai, kaip taikomajai disciplinai, reikalinga tai, kas senovėje lotynų kalba buvo vadinama *prudentia*. Ši sąvoka apibrėžiama kaip „praktinė išmintis, kuri būtina taikant abstrakčius moralės principus ir suteikiant jiems konkretų pavidalą“ (Groot 2004: 254). Prancūzų filosofas P. Ricoeuras sąvoką *prudentia* sieja su sąvokomis *atsakomybė* ir *apdairumas*, t. y. „gebėjimu orientuotis

visiškai nepažįstamose situacijose ir daryti jose moralinius pasirinkimus“ (Groot 2004: 229).

Abstrakčių moralės principų taikymas praktiniame santykiyje su gamta reikalauja išmanyti dalyką ir jo kontekstą, t. y. ekologinę situaciją. Šitaip – teorinį apmąstymą integruojant į moralinį sprendimą – apibrėžiami gėrio ir blogio pavidalai ir sukuriama konkreti galimybė vienu siekti, kitų vengti.

Kalbėdami apie ekologinės etikos objektą, jos santykį su bioetika, mes vartojome sąvokas *mikromoralė* ir *makromoralė*, kuriomis nusakomi moralinių santykių lygmenys. Tradicinėje etikoje moralės subjektu laikomas tik individas, o šiuolaikinėje etikoje, ypač taikomojoje, tas subjektas yra ir organizacija, bendruomenė, visuomenė, žmonija. Šie struktūriniai pokyčiai moralinių santykių sferoje modifikuoja ir išplečia moralės reikalavimų adresatus, tų reikalavimų įgyvendinimo mastą ir pobūdį. Žmonijos ekosferos išsaugojimo poreikis, lėmęs ekologinės etikos iškilimą, yra iš esmės naujas, istorijoje precedento neturintis iššūkis. Atsakas į jį yra globalinio masto uždavinys, su kuriuo neįmanoma praktiškai susidoroti mikromoralės lygmeniu. Tokiu atveju būtina eiti iš mikromoralės į makromoralę, bet tai nėra paprastas, individualus procesas, nes būtina tarpinė grandis – *mezomoralė* (Назарчук 2002: 24). Ši sąvoka fiksuoja moralės problemas, kurios kyla bendrijų ir institutų (valstybės, miesto ir kaimo bendruomenės, įmonės, mokyklos ir t. t.) santykių su aplinka srityje ir kurioms spręsti bendrijos organizuoja specialaus pobūdžio veiklą. Savo ruožtu bendrijos nariai prisiima įsipareigojimus, išplaukiančius iš jų organizacijos paskirties bei veiklos turinio, ir savireguliacijos bei savikontrolės būdu jų laikosi, numatydami savo veiksmų padarinius ir jausdami atsakomybę už juos.

Mezomoralės problemas ir jų sprendimo bū-

dus analizuoja organizacijų etika. „*Organizacijų etika* – tai *ne šiaip* darbuotojų, kaip individų, „*gero elgesio*“ *visuma*, o organizaciniai tam tikrų *visuomenės struktūrinių funkcinių* darinių *tiks-lai, funkcinės sąveikos, vaidmenų rinkiniai*, socialiai *atsakingai* (kokybiškai, patikimai, sąžiningai/integraliai) *tenkinantys* apibrėžtus *visuomenės poreikius*“ (Vasiljevienė 2004: 21). Organizacijų etika yra dalykinės (arba taikomosios) etikos forma, kurios imperatyvai, pagrįsti diskurso (laisvos, atviros, argumentuotos kalbinės komunikacijos) būdu, adresuojami struktūroms, o ne vien žmogui kaip asmenybei. Minėtiems imperatyvams įgyvendinti kuriama etikos infrastruktūra (elgesio kodeksai su visomis juos palaikančiomis institucijomis) ir mokymosi sistema. Čia dalykinė etika tampa inovatyvios, humanizuotos vadybos sudedamąja dalimi, kartu įgaudama dažnai moralei trūkstamo veiksmingumo (Vasiljevienė 2004).

Ekologiniams imperatyvams įgyvendinti me-zomoralės lygmuo ypač reikšmingas. Biosferos, kaip globalios ekosistemos, lemiančios žmonių giminės egzistavimą, išsaugojimo siekis supo-nuoja žmonijos tapimą komunikuojančia, soli-daria bendrija, pajungiančia dalinius (rasinius, grupinius, individualius) interesus bendrajam iš-likimo interesui, egzistencinėms žmonijos ver-tybėms. Šio tikslo siekiama per tarptautines sutartis, konvencijas, programas, kurių įgyvendi-nimas tampa nacionalinių valstybių, jų institu-cijų bei organizacijų uždaviniu. Pastarajame lyg-menyje globalius imperatyvus galima paversti pragmatiškais taisyklėmis, konkrečiais veiks-mais, nukreiptais į bendrąjį tikslą. Ši strategija kaip tik užfiksuota paplitusiame šūkyje: *Mąstyti plačiai, veikti konkrečiai*. Taip formuojasi pla-netinė žmonijos vienybė.

Ekologiškai išprusęs, doroviškai jautrus as-muo, pirkdamas prekes, būtinai atkreips dėme-

sį į tai, ar jos turi ekologinius ženklus, ir vado-vausis informacija, kaip jos pagamintos: ken-kiant ar nekenkiant aplinkai, žmonėms ir gyvū-nams? Jam bus svarbus ir kitas klausimas: ar prekės pakuotė surenkama kaip antrinė žaliava ir perdirbama? Ar ji, būdama pagaminta iš gam-tinės medžiagos, tik išvežama į sąvartyną ir pa-liekama ilgam laikui dūlėti?.. Tokį pirkėjų-var-totojų aktyvumą (pvz., nepirkti netinkama tech-nologija pagamintos ar užaugintos produkcijos) paprastai skatina gamtosauginės organizacijos ir žaliųjų judėjimai. Kuo daugiau visuomenės narių prisidės prie šių organizacijų veiklos ar jas rems, tuo didesnis bus jų poveikis verslo or-ganizacijoms ir gamtosaugai. Įmonės, savo ruož-tu siekdamos išlikti ar išsaugoti prestižą, diegs pažangią technologiją, statys valymo įrenginius, perdirbs ar saugiai šalins atliekas. Negana to, reikalas įgis naujų moralinių aspektų: ar valy-mo įrenginiai funkcionuoja efektyviai ir gerina aplinkos būklę, o ne vien tik sukuria galimybę įmonei gražiai pasireklamuoti, nuraminti ir ap-gauti vartotoją? Tai yra įmonės vadovų ir dar-buotojų sąžinės ir atsakomybės klausimas, ku-ris, kaip ir kiti ekologiniai reikalavimai, būtinai įtrauktinas į profesinio elgesio kodeksą*.

Sprendžiant ekologines problemas būtini ne tik technologiniai, bet ir sisteminiai gyvenimo būdo, elgesio įpročių, moralinių nuostatų poky-čiai. Lietuva, palyginti su Europos Sąjungos šali-mis, ypač atsilikusi atliekų tvarkymo srityje. Vien apeliuodami į gyventojų sąžinę, vargu ar kada nors

*Spekuliacijos ekologine tema dažnokos. Pasak Lie-tuvos vartotojų instituto pranešimo, gamintojai, prisi-dengdami ekologiniais standartais, kartais klaidina var-totojus. Pavyzdžiui, Lietuvoje paplito maisto produktų pavadinimas su dalelyte *bio*, kuri kai kuriose šalyse (Olan-dijoje, Italijoje, Graikijoje) reiškia *ekologiškas*. Tačiau Lietuvoje tokios reikšmės šis pavadinimas neturi, todėl tokia praktika yra nesąžiningos komercijos apraiška (Sa-vaitė 2005).

sulauksime ženklėsių poslinkių. Darbo turi imtis valstybės ir verslo struktūros: rengti akcijas, sudaryti sąlygas gyventojams rūšiuoti atliekas, juos šviesti ir skatinti, diegti integruotą atliekų tvarkymo vadybą. Ypač svarbu pasiekti glaudesnių viešųjų ryšių tarp valstybės institucijų ir gyventojų, kuriems dar trūksta aktyvumo, informacijos ir kurie dažnai protestuoja pavėluotai. Dėl minėtų ryšių stokos kartais neefektyviai naudojamos lėšos, kurių gamtosauga ir šiaip stokoja.

Ekologiškai brandžios pilietinės bendruomenės susiformavimas pasiekiamas kantriu kasdieniu darbu, į kurį žmogus įtraukiamas nuo pat vaikystės. Antai Lietuvoje populiarus Jaunųjų miško bičiulių sambūris, turintis dvi formas: jaunųjų miško bičiulių būrelius ir mokyklinės girininkijas. Moksleiviai, įstojantys į šį sambūrį, pasižada nelaužyti medelių, nedeginti sausos žolės, neteršti miško, neardyti skruzdėlynų ir pan. Pastaraisiais metais į kai kurių šalių mokykloje įstaigų struktūrą integruojami biotopai, t. y. pati mokykla ir aplinka pertvarkoma ekologiškai, kad būtų pavyzdys ekologinio mikrokosmoso, kuriame mokiniai akivaizdžiai pamatytų tai, ką reikia įgyvendinti visuomenėje: išmokti derinti skirtingus augalus, atkurti gamtą asfaltu užlietame plote, išmokti taupyti energiją, tvarkyti atliekas ir t. t. (Lüpke 2000: 19–20).

Įmonės, įstaigos, organizacijos, įdiegusios į savo kasdienę veiklą rašytus ar nerašytus elgesio kodeksus, apimančius ekologinius imperatyvus, iš tiesų atlieka žmogaus ir ekologinės visuomenės ugdymo darbą.

Išvados

1. Senovinio žmogaus sąmonė buvo nukreipta pirmiausia į išorinę aplinką. Gamta buvo pagrindinis kriterijus, lėmęs atsakomybę už žmogaus įsiskverbimą į natūralųjį pasaulį.

2. Monoteizmui išstūmus politeizmą, pakito kultūros turinys ir jos raidos pobūdis. Santykių su gamta išgalėjo mokslinis-mechanistinis požiūris, kuris eliminavo ją iš moralinių santykių sferos ir pavertė imoraline erdve.

3. Kaip atsvara vienpusiškai kultūros plėtočiai ir asmenybės deformacijai, buvo iškeltos romantinio natūralizmo idėjos. Jos atgaivino žmogaus dialogą su Gamta kaip Kitu, sugrąžino jai moralinę prasmę ir paruošė psichologines prielaidas šiuolaikinei ekologiškai etikai rasti.

4. Pirmieji ekologinės etikos koncepciją suformulavo A. Schweitzeris ir A. Leopoldas. Nors jie vadovavosi skirtingomis etikos tradicijomis (rytietiška mistinė ir mokslinė evoliucinė), juos vienija ryžtingos pastangos išėiti už Vakarų kultūros metafizinės tradicijos ribų, įveikti antropocentrizmą ir biocentriškai bei ekocentriškai pagrįsti moralės principus.

5. Kritikuodami antropocentrizmą ir kurdami „naująją“ etiką, A. Schweitzeris ir A. Leopoldas nukrypo į kitą metodologinį kraštutinumą. Žmogų jie redukavo į gamtą, šiuo veiksmu išleisdami iš akių žmogaus-subjekto specifiką ir jo santykio su gamta-objektu metagamtinį pobūdį ir tuo paneigdami galimybę pačiai moralei rasti ir egzistuoti.

6. Ekologinė etika yra taikomosios etikos šaka, glaudžiai susijusi su kitomis šio tipo etikos disciplinomis, kurios vienaip ar kitaip užkliudo žmogaus santykį su gyvybe. Ekologinės etikos paskirtis – plėtoti ir pagrįsti moralę, pašauktą saugoti gyvybę ne vien kaip atskirą gyvą organizmą, bet ypač biorūšis ir tas sąlygas, kurios būtinos joms egzistuoti, t. y. biosferą.

7. Ekologinė etika, kaip taikomoji disciplina, modifikuoja ir išplečia moralės reikalavimų adresatus (nuo individo iki žmonijos) ir tų reikalavimų įgyvendinimo mastą, be moralinių santykių tradicinio mikrolygmens apimdama, mezo- ir makrolygmenis.

LITERATŪRA

- Apel, K.-O. 1988. *Diskurs und Verantwortung*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Birnbacher, D. 1983. *Ökologie und Ethik*. Stuttgart: Philipp Reclam jun.
- Brenner, A. 1998. „Ökologie-Ethik“, in *Angewandte Ethik*. Pieper, A.; Thurnherr, U. (Hrsg). München: Beck. S. 37–55.
- Brown, L. R. 1972. *World Without Borders*. New York.
- Groot, G. 2004. *Dvi sielos. Pašnekesiai su šiuolaikiniais filosofais*. Vilnius: Aidai.
- Heidegger, M. 1954. *Was heisst Denken?* Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Leopoldas, O. 1987. *Smėlio grafystės kalendorius*. Vilnius: Mokslas.
- Lüpke V., G. „Umweltbildung in Deutschland: Konzepte, Geschichte, Projekte, Visionen“, in *Bildung und Wissenschaft* 4: 1–32.
- Maurinis, A. 1986. *Kur eini, gamta?* Vilnius: Mintis.
- Plessner, H. 1965. *Die Stufen des Organischen und der Mensch. Einleitung in die philosophische Anthropologie*. Zweite erweiterte Auflage. Berlin: Walter de Gruyter.
- Potter van, R. 1971. *Bioethics – Bridge to the Future*. New York: Englewood Clifts.
- Savaitė su TV*. Nr. 4. 2005 sausio 26 d.
- Schweitzer, A. 1923. *Kultur und Ethik. Kulturphilosophie II*. München.
- Šliogeris, A. 1997. *Niekio vardai: septyni antropotopijos etiudai*. Vilnius: Pradai
- Thurnherr, U. 2000. *Angewandte Ethik zur Einführung*. Hamburg: Junius.
- Vasiljevienė, N. 2004. *Etikos infrastruktūros sveikatos priežiūros organizacijose*. Monografija. Vilnius: VU, KHF. Verslo etikos centras.
- Vyčinas, V. 1999. *Senovės Europos deivės*. Kaunas: Šviesa.
- Колев, В. 2002. „Глобална биоетика срещу глобалната анархия“, in *Философски алтернативи*. № 1-2 131–132.
- Назарчук, А. В. 2002. *Этика глобализирующегося общества: Тенденции и проблемы глобализации в свете социально-этической концепции К.-О. Апеля*. Москва: Директмедиа Паблишинг.
- Ортега-и-Гассет, Х. 1991. *Что такое философия?* Москва: Республика.

ECOLOGICAL ETICS: ORIGINS, PRINCIPLES, AND APPLICATIONS

Česlovas Kalenda

Summary

Man's moral relationship with nature emerged in the archaic times yet in the course of civilisation it was pushed into the margins of culture providing the status of immoral space to natural reality. Under influence of romantic naturalism, the 19th c. scholars rehabilitated nature as an esteemable object. The *new ethics* of 20th c. included into the sphere of moral operation all non-human beings, even nature in total. Compared to the stereotypes of traditional ethics, the need to regulate natural environment in terms of moral principles determined the formation of imperatives on another (meso or macro) scale. The ecological ethics developed into a branch of applied ethics called up to investigate into the principles of human beha-

viour essential for the preservation of species, including Homo sapiens, and of the conditions of their existence (biosphere). The implementation of the above-mentioned principles implies the mankind's becoming a communicating participatory community. Such type of community is formed by states joining world or international organisations, by signing conventions or assuming environmental obligations that eventually turn into the goals of organisation's operation, the standards of civil behaviour, and practical actions.

Keywords: moral relationship with nature, levels of moral relations, ethics of earth, bioethics, prudence (responsibility, cautiousness).